

TÜRK

perverlik, savaş, cephe ve cephe gerisi hayat gibi konular işlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası (1945-1955) edebiyatta en çok kullanılan edebî türler şiir, roman ve tiyatrodur. Bu yıllar edebiyatın yeniden kurulma dönemidir. Eserlerde halkların kahramanlıkları, barış için savaş, ülke kalkınması, parti ve yöneticileri gibi konular ele alınır. Semen P. Danilov'un *Min Doydum* (1949), G. G. Veşnikov-Bel Xabırıs'ın *Min Kölüönem* (1951), S. R. Kulaçikov-Elley'in *Xohoonnor uonna Poemalar* (1954), İ. İ. Ertyukov'un *Iraas Küner* (1955) gibi şiir kitapları, D. K. Sivtsev – Suorun Omoloon'un *Dramalar* (1948) adlı tiyatro eseri, İ. O. Nikiforov'un *Sallaattar* (1952), M. F. Doğordurov'un *Anığı Loŋkuuda* (1952) ve Sofron P. Danilov'un *En Dogottoruu* (1954) adlı romanları bu dönem eserleri arasında yer alır. 1950'li yıllarda kültür politikasında halk lehine gelişmeler olur. Oyunskiy, Kulakovskiy gibi rejimce yasaklanan yazarların eserleri basılmaya ve bütün edebî türlerde eserler ortaya çıkmaya başlar. Çağdaş Yakut edebiyatı olarak adlandırılan son dönem eserlerinde yeni neslin de etkisiyle lirizm, milliyetçilik, düzeni eleştirme, isyan gibi konular öne çıkmıştır. Bu edebiyata kültürel yenilik dönemi edebiyatı da denir. 1960-1970'li yıllarda şiirde yaşlı, orta ve genç nesil birlikte faaliyet gösterir. Bu yıllar özellikle hikâye, uzun hikâye ve roman türlerinin de yükseliş yıllarıdır. Bu dönem Yakut edebiyatı yazarları arasında V. S. Solovev (Ol Kün), N. M. Zabolotskay, A. S. Siromyatnikova, Y. İ. Şamşurin, İ. E. Fedoseyev (Tammax Uu), R. D. Ermolayev-Bagataayiskay (Kiyitter uonna Uolattar), A. S. Brodnikov (Xoço Xohoonna), İ. İ. Tarasov (Taptır Saxam Tılınan), M. E. Timofeyev (Manayğı Xaar), V. F. Goldarov (İlgeleex Arday), İ. M. Gogolev (Kün Xayata), M. D. Yefimov (Xotoy Ünküte) zikredilebilir. Son yıllarda öne çıkan yazarlar arasında ise İ. V. Migalkin, N. İ. Bugayev-Buga, A. A. Beriyak, L. D. Nesterova, İ. N. Nikolayev-Uxxan, İ. Sirovatskiy, V. N. Gabrileva ve N. A. Luguorov'un isimleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

O. Böhntlingk, *Über die Sprache der Jakuten*, St. Petersburg 1851; W. Radloff, *Die Jakutische Sprache*, St. Petersburg 1908; L. N. Haritonov, *Sovremenniy yakutskiy yazık*, I, Yakutsk 1947; Ye. İ. Ubryatova, *İssledovaniya po sintaksisu yakutskogo yazık*, I, Moskva-Leningrad 1950; a.e., II, Novosibirsk 1976; a.mlf., "Yakutskiy yazık", *Yazıkı Narodov SSSR*, Moskva 1966, II, 403-427; a.mlf., "Yakutsky yazık", *Yazıkoznaniye: Bol'shoj entsiklopedičeskij Slovar'*, Moskva 2000, s. 623-624; N. Poppe, "Das Jakutische", *Ph. TF*, I, 671-684; S. Katucynski, "Die Jakutische

Literatur", a.e., II, 886-895; R. J. Krueger, *Yakut Manual*, Bloomington 1962; *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazık* (ed. Ye. İ. Korkina), Moskva 1982; *Yakutskiy yazık: istoriya i aktual'nyje voprosi. Sbornik naučnih trudov*, Yakutsk 1986; K. H. Menges, "Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları* (trc. Kemal Aytaç), Ankara 1992, s. 81-114; V. N. İvanov, "Yakutı", *Narodı Rossii*, Moskva 1994, s. 430-432; M. Fatih Kirişçiöğlu, *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Ankara 1994, s. 26-31; a.mlf., "Saha Türkçesi (Yakutça)", *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet B. Ercilasun), Ankara 2007, s. 1229-1284; a.mlf., "Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara 2007, IX, 814-824; Y. Vasilev v.dğr., *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, Ankara 1996, tür.yer.; N. K. Antonov, "Yakutskiy yazık", *Yazıkı mira: Tyurkskiye yazıkı*, Bişkek 1997, s. 513-524; Samir Kazımoğlu (Tağızade), *Türk Toplulukları Edebiyatı*, Ankara 1997, II, 26-42; Talat Tekin – Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri-Giriş*, İstanbul 1999, s. 67-72; O. A. Mudrak, "Yakutskaya gruppa", *Sravnitel'no-istoričeskağa grammatika tyurkskih yazıkov*, Moskva 2002, s. 661-676; Orhan Söylemez, "Yakut (Saha) Edebiyatı", *Türk Dünyası Kültür Atlası: Tür Devlet ve Toplulukları / A Cultural Atlas of the Turkish World: Turk States and Peoples* (haz. Ahmet Taşağılı – Aydın Usta), İstanbul 2003, s. 114-115.

ÖZLEM DENİZ YILMAZ

Osmanlılar (bk. DİVAN EDEBİYATI; OSMANLI TÜRKÇESİ; OSMANLILAR [Edebiyat])

Özbekler (bk. ÖZBEKİSTAN)

Tacikler (bk. TACİKİSTAN)

Türkmenler. Türkmençe, Oğuz grubu Türk lehçelerinden olup Türkmenistan, İran, Afganistan ve Kuzey Kafkasya'da Stavrapol bölgesinde yaşayan Türkmenler tarafından konuşulmaktadır. Türkmençe'ye dair ilk bilgilere XIX. yüzyılda bazı şarkiyatçıların yaptığı çalışmalarda rastlanmaktadır. Bu konuda 1929 yılının sonlarına doğru Aşkabat'ta (Aşkâbâd) üç önemli eser yayımlanmıştır: M. Geldiyev ile G. Alparov'un *Türkmen Dilinin Grammatikası*, A. P. Potseluyevskiy'nin Türkmençe'yi öğreten kılavuz kitabı *Rukovodstvo Diya İzuçeniya Turkmenskogo Yazık*, A. Aliyev ve K. Böriyev'in sözlüğü *Russko-Turkmenskij Slovar*. 1930'lu yıllarda Türkmen dili ve edebiyatıyla ilgili ders kitapları yazılmış, 1940'larda imlâ kılavuzu hazırlanmış ve Türkmençe hakkında daha ayrıntılı araştırmalar ortaya konmuştur. Türkmenler yazılı edebiyatlarının başlangıcı olan XVIII. yüzyıldan 1928'e kadar Arap, 1928-1940 yılları arasında Latin, 1940'tan sonra Kiril alfabesini kullanmıştır. 12 Nisan 1993'te Latin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçilmesi kabul edilmiş, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren resmen kullanılmaya başlanmış, ardından birkaç haftte değişiklik yapılarak 1 Ocak 2000'de tamamen Latin alfabesine geçilmiştir.

maya başlanmış, ardından birkaç haftte değişiklik yapılarak 1 Ocak 2000'de tamamen Latin alfabesine geçilmiştir.

Türkmençe'nin birçok ağız bulunmak-tadır: Yomut, Teke, Ersarı, Sarık, Salır, Gökleñ, Çovdur, Alili, Nohur, Garadaşlı, Änev, Yemreli, Hasar, Ata, Nerezim, Çandır, Mukrı, Sakar, Bucak, Olam, İğdir, Surhı, Düyeci, Hatap, Eski, Bayat, Hidirili, Mehin, Çärce, Mürçe, Kırac, Burkaz, Mücevür ve Arabacı. Sovyetler Birliği döneminde edebî dil için Yomut ve Teke ağızları esas alınmışsa da Türkmen aydınları bütün ağızlardan faydalanmayı sürdürmüştür. Eski Oğuzca'ya ait unsurlar taşıyan Türkmençe, Çağatayca'nın etkisinde geliştiği için Türkçe'nin Doğu ve Kuzey kolunda yer alan lehçelere ait özelliklere de sahiptir. Türkmençe'nin başlıca dil özellikleri şunlardır: Batı Türkçesi'nin diğer kollarında başta v bulunduran kelimeler Türkmençe'de b'lidir: baar "var", bar "gitmek", ber- "vermek"; ol- fiili Kuzey ve Doğu lehçelerinde olduğu gibi bol- şeklinde. Arapça ve Farsça'dan alınan kelimelerdeki f ünsüzleri Türkmençe'de p'ye dönmektedir (Far. fermân > permaan, Ar. fikir > pikir, Far. hefte > hepde "hafta", Ar. insâf > insaap). Bunların dışında Batı grubuna giren diğer lehçelerle benzerlik gösteren Türkmençe ana Türkçe'deki aslı uzunlukları en iyi koruyan Türk lehçesidir. Bu uzunluklar Türkmençe kelimele-rin ilk hecesinde bulunur: aaca- "acımak; ekşirmek", aagı "ağıt", äädik "çizme, edik", gaaba- "etrafını çevirmek", oodun "odun". Türkmençe'de dolaylı uzunluklar da epeyce yaygındır. Dolaylı uzun ünlüler kelimele-rin ikinci ve daha sonraki hecelerinde görülür. Aslında kısa olan ünlüler, genellikle kök sonu ve ek başında iki ünlünün yan yana gelmesiyle veya ses düşmesi yoluyla uzar: gelyäär "geliyor", durmaan "durmadan", gepläöp "konuşup", ülkääni "ülkeyi", almaamız "elmamız", gözlääris "bekleriz", eñrään "ağlayan".

Türkmen edebiyatının ilk eserlerini zengin bir sözlü edebiyat geleneği oluşturur. Bunlar manzum, mensur destanlar, masallar, atasözleri, bilmecele ve türkülerdir. Kahramanların iç dünyasına önem verilen destanlar genellikle tipik Türk masallarının özelliklerini taşır. Türkmen halk edebiyatında asırlar boyunca ozanlar tarafından söylenegelen türküler en geniş yeri tutar. Bunlarda sevgi, kahramanlık, tabiat güzelliği gibi konular yer almaktadır. Türkmençe'nin yazı dili haline gelmesinden önce bazı Türkmen şairleri Çağatayca şiirler yazmışlardır. Klasik Türkmen

edebiyatının ilk orijinal örneklerini Mah-tumkulu (ö. 1783'ten sonra) vermiştir. "Pı-rağı" (Firâğî) mahlasını kullanan şair Türkmen kültürünün zenginliklerini şiirlerinde aksettirmiş, Türkmençe'nin ifade imkân-larını genişletmiş ve XIX. yüzyıl Karakal-pak şairlerini etkilemiştir. Şiirlerinde *Kı-sasü'l-enbiyâ*'lardan, Ömer Hayyâm'ın şiirlerinden ve Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Mahtum-kulu'dan sonraki en önemli temsilciler Seyitnazar Seydi, Gurbandurdi Zelili, Molla Nepes ve Mammetveli Kemine'dir.

Yeni Türkmen edebiyatına ait ilk ürünler 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştır. 1924 yılı başından itibaren ileride düz yazı türünde başarı gösterecek olan Berdi Kerbabayev, Garaca Burunov ve Yakup Nasırlı'nın şiirleri *Türkmenistan* gazetesinde ve daha sonraki yıllarda *Tokmak* dergisinde yayımlanmıştır. Dönemin diğer şairleri şunlardır: Oraz Täçnazarov, Hocanepes Çarıyev, Ata Niyazov, Şalı Kekilov, Aman Kekilov, Amandurdi Alamişev, Hoca Şükürov ve Ruhı Alıyev. 1930'lu yıllarda da şiir edebiyatının temel kolu olma özelliğini korumuş, bu devrede şairler ağırlıklı olarak köy ve kolhoz hayatına yer vermiştir. Dönemin Rusça bilen şairleri Rus edebiyatçılarının eserlerini, diğerleri de Azerice, Özbekçe, Tatarca eserleri okuyarak kendi şiirlerini güçlendirmeye çalışmışlardır. Buna rağmen Türkmen şiiri, 1930-1940 arasında sık sık meydana gelen değişiklikler ve uzun süren tartışmalar sebebiyle gelişimini rahat sürdürememiştir. Öte yandan rejimin yanında yer alanlarla karşısında olanların mücadelesi bu yıllarda şiddetlenmiş, hapse atılan şairlerin bir kısmı sonradan öldürülmüştür. 1937'de hapsedilen şairlerden Hocanepes Çarıyev'den 1941 yılından sonra haber alınamamış, Oraz Täçnazarov önce hapsedilip vandaşlıktan çıkarılmış, 1942 yılında rejimin kurbanı olmuştur. Yazar ve şairlerin sindirilmeye çalışılması ve bir kısmının yok edilmesiyle Türkmen kültürüne büyük bir darbe indirilmiştir. Küçük çapta bazı eserler yayımlanmakla birlikte 1930'lu yıllar Türkmen edebiyatının durgunluk dönemi olarak değerlendirilmektedir. B. Kerbabayev, A. Niyazov, A. Durdiyev, A. Govşudov, G. Burunov ve B. Amanov bu yıllarda yetişmiş edebiyatçılarıdır. A. S. Puşkin, L. Tolstoy, M. Gorki, V. Mayakovski, Cervantes ve Shakespeare gibi ünlü yazarların çeşitli eserleri aynı dönemde Türkmençe'ye tercüme edilmiştir.

Türkmen şair ve yazarlarının birçoğu II. Dünya Savaşı'na katılmış, bunlardan Nur-

mirat Sarıhanov, Şalı Kekilov, Ata Niyazov ve Ahundov Gürgenli hayatlarının en verimli çağlarında savaş sırasında ölmüşlerdir. Savaşın getirdiği hareketlilik daha önceki durgunluğu, didaktikliği az da olsa gidermiş, bu yıllarda Türkmen edebiyatı acı şiirler kazanmıştır. Savaştan hemen sonraki dönemin şairleri olarak Beki Seytekov, Çarı Aşırov, Aman Kekilov, Gara Seyitliyev, Haldurdı Durdiyev, Gurbandurdi Gurbansâhedov ve Tovşan Esenova'nın adları anılabilir. Bunların bir kısmı aynı zamanda nesir türünde eserler vermiştir. Savaşın ardından Mehmet Seyidov lirik şiirler yazmayı sürdürürken Aman Kekilov ve Çarı Aşırov epik şiire yönelmiştir. Pomma Nurberdiyev ve Ata Atacanov, Türkmen toprağı ile bu toprağın gayretli insanlarını şiirlerinde canlandırırken Ruhı Alıyev gezip gördüğü yerlerle ilgili şiirler kaleme almıştır.

1950 yılı başlarında tanınmaya başlayan şairlerden Mâmmet Seyidov epik şiir, Allaberdi Hayıdov lirik şiir yazmış, Kerim Gurbannepesov daha çok asker yasantısını şiirleştirmiştir. Türkmençe'de 1956 yılına kadar yalnız üç roman görülür. Bunlar B. Kerbabayev'in *Ayğıtılı Adım* (Aşkabat 1949), A. Govşudov'un *Köpetdağın Eteğinde* (Aşkabat 1952) ve *Mehr-i Vepa*'dır (Aşkabat 1949). 1956'dan sonra B. Kerbabayev *Nebitdağ* (Aşkabat 1957) ve *Gaygisiz Atabay* (Aşkabat 1965) adıyla iki roman daha yayımlamıştır. 1956-1966 arası çağdaş Türkmen şiirinin parlak dönemidir. Şairler rejim şiirlerinden kısmen kurtulup ülke insanlarını, onların gönül dünyasını ve inceliğini duyarlı bir sembolizmle şiirleştirmeye çalışmıştır. Böylece Türkmen şiirinin teması çoğalmış, duygu yönü zenginleşmiş ve başarılı örneklerin sayısı artmaya başlamıştır. Eski şairler canlandırdıkları tiplerin daha çok dış görünüşlerini ele alırken yenileri onların iç dünyalarına yönelmiştir. 1970'lerde kitap yayımında artış olduğu görülmektedir. Bu yılların önde gelen şairleri ve eserleri şunlardır: Kerim Gurbannepesov, *Ayal Bağşı* (Aşkabat 1972), *Bahar Poeması* (Aşkabat 1973); Berdinazar Hudaynazarov, *Dövrün Depesindaki Adam* (Aşkabat 1967), *Buysançlı Baş* (Aşkabat 1975), *Ene Süydi* (Aşkabat 1978); Ata Atacanov, *Aylı Ağşam* (Aşkabat 1972), *Men Size Barıyan* (Aşkabat 1978); Mâmmet Seyidov, *Çöl Rovayati* (Aşkabat 1967), *Bahar Gündeliği* (Aşkabat 1973); Allaberdi Hayıdov, *Söhbət* (Aşkabat 1967).

1990'lı yıllardan sonra meydana gelen değişiklikler Türkmen edebiyatını etkileyen-

ce bağımsızlık ve millî uyanış devri edebiyatı olarak adlandırılan yeni bir döneme girilmiştir. Bu yıllarda nesir tarzında kaleme alınan eserlerde ahlâkî meseleler ideolojik endişeler dışında işlenmeye ve millî ruh ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Övezdurdı Nepesov'un *Ziyarat* (Aşkabat 1997) ve *Kıyamata-Mağşara Çenli* (Aşkabat 1997) adlı eserleri bu yaklaşımın iki örneğidir. Değişik sebepler yüzünden kitap bastırmanın epeyce zorlaştığı bu dönemde Şamırat Tağanov'un *Gara Yılğın* (Aşkabat 1992), *Gara Yılğının Gızı* (Aşkabat 1994), Annağulı Nurmammedov'un *Älem-Cahan* (Aşkabat 1994), *Nuhun Tupanı* (Aşkabat 1995), Ata Durdiyev'in *Keymir Kör* (Aşkabat 1995), Saylav Miradov'un *Sayğaklar* (Aşkabat 1996) adlı romanları yayımlanmıştır. Gurbançılığ Hıdırov'un *Suv Señrikden Ağanda* (Aşkabat 1993) ve Şadurdi Çarığuliyev'in *Garız Düvyän Bağlar* (Aşkabat 1994) adlı eserleri hikâye türündedir. Berdinazar Hudaynazarov, Allaberdi Hayıdov, Atamirat Atabayev, Şährıbossan Geldimâmmeddov, Sapar Örayev, Yılğay Durdiyev, Nuri Bayramov, Nobatğulı Recebov, Annaberdi Ağababayev, Ağağeldi Allanazarov, Kasım Nurbadov, Amanmirat Buğayev, Gözel Şağuliyeva, Kakabay İlyasov, Atacan Annaberdiyev, Tırkiş Sadıkov, Orazğulı Annayev ve Bayram Cütdiyev gibi şairler şiir yazmayı sürdürmüştür. Şährıbossan Geldimâmmeddov'un *Ene Balık* (Aşkabat 1992), Kasım Nurbadov'un *Ak Öy* (Aşkabat 1993), Atamirat Atabayev'in *Başğa Tüysli Goşğular* (Aşkabat 1997) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır. Bunların dışında şiir, hikâye, deneme gibi türlerin bir arada basıldığı *Saylanan Eserler* son dönemde ortaya çıkmıştır: H. İsmayilov, *Saylanan Eserler* (Aşkabat 1990); B. Kerbabeyev, *Saylanan Eserler* (Aşkabat 1992); A. Atabayev, *Nireden Çıktı-Goşğular, Poemalar, Ertekiler, Tercümeler* (Aşkabat 1995); A. Ağababayev, *Saylanan Eserler* (Aşkabat 1998); A. Allanazarov, *Gır Atıñ Hovalası-Saylanan Eserler* (Aşkabat 1998).

BİBLİYOGRAFYA :

L. Bazin, "Le Türkmen", *Ph.TF*, I, 308-317 (Türkçesi: Efrasıyap Gemalmaz, *Türkmençe Mehtinler*, Erzurum 1987, s. 1-20); Talât Tekin, *Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler*, Ankara 1975, s. 80-108; O. Hanser, *Turkmen Manual (Descriptive Grammar of Contemporary Literary Turkmen-Texts-Glossary)*, Wien 1977, s. 3-5, 10-13; Marat Durdiyev - Şöhrat Kadırov, *Dünyadaki Türkmenler -Tarih-Demografik Sın-*, Aşkabat 1991, s. 36-38; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul 1992, s. 121-122; A. Annanurova v.dğr., *Türkmenistanın Yubilyar Yazıcı Şahırları (Bibli-*

TÜRK

ogرافik Görkezici), Aşabat 1992, s. 3-160; Claus Schönig, "Turkmen", *The Turkic Languages* (ed. L. Johanson – E. A. Csato), London 1998, s. 261-271; Mehmet Kara, "Türkmen Edebiyatı", *TDEK*², IV, 159-178; a.m.f., *Türkmen Türkçesi Grameri*, Ankara 2005, s. 3-6, 11-14; a.m.f., "Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sy. 14, Ankara 2002, s. 235-252; Yusuf Nejat Turan, "İran Türkmenleri", *Dr. Baymirza Hayit Armağanı* (haz. Rasim Ekşi – Erol Cihangir), İstanbul 1999, s. 255-261; Salim Çonoğlu, *Çağdaş Türkmen Edebiyatının Öncü Yazarlarından Annagülü Nurmemmet'in Romanları*, Ankara 2001, s. 19, 46, 99, 146; Yusuf Azmun, "Türkmencede Aslı ve Dolaylı Uzun Ünlüler", *TJBA*, XIV (1990), s. 75-94; Sapar Kürenov, "Kuzey Kafkasya'daki Oğuzlar", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, sy. 4, Ankara 1995, s. 41-44; Mehmet Saray, "Türkmenler", *İA*, XII/2, s. 668; Barbara Kellner-Heinkele, "Türkmen", *EI*² (İng.), X, 682-685.

MEHMET KARA

Balkanlar'da Türk Dili ve Edebiyatı. Pek çok kavmin uğrak yeri olan Balkanlar'a XI ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri yerleşmiş, XIII. yüzyılda Moğol istilâsından kaçan Sarı Saltuk ile sonradan onun adıyla anılan Türkmen aşireti Dobruca dolaylarında ilk müslüman Türk topluluğunu meydana getirmiştir. Balkanlar'a gelen Türk kavimleri hem uzun süre bu toprakların sahibi olmuş hem de Balkan milletlerinin teşekkülünde önemli rol oynamıştır. Balkanlar'da Avrupa Hunları'nın bu toprakları ele geçirmesiyle başlayan Türk varlığı daha sonra Osmanlılar'la devam etmiştir. Avrupa Hunları, Avarlar, Sibarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar bu topraklarda varlıklarını XIV. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. Balkanlar'daki Türk varlığı bu uzun süreçte tabakalaşarak, karışarak günümüze diiyle, edebiyatıyla, sosyokültürel yapısıyla varlığını devam ettirmektedir. Asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkiler ise Osmanlılar'la başlamış, gelişip güçlenerek günümüze de ulaşmıştır. Son 150 yıl içinde Balkanlar'da meydana gelen hadiseler bölgedeki Türk varlığını olumsuz etkilese de hemen bütün Balkan ülkelerinde Türkçe'nin etkin bir dil halinde kullanılmasını engelleyememiştir. Türkçe'nin özellikle Osmanlı döneminde yaygın kullanılışı Balkanlar'da Türk diliyle meydana getirilen zengin bir edebî varlık ortaya çıkmıştır. Etnik bakımdan Türk olmayan şair ve yazarların da Osmanlı döneminden itibaren Türk dili ve edebiyatına katkıda buldukları dikkat çekmektedir. Balkanlar'daki Yunanca, Makedonca, Hırvatça, Sırpça, Boşnakça, Arnavutça, Bulgarca, Pomakça gibi dil, edebiyat ve kültürler üzerinde Türkçe'nin değişik oranlarda etkisi vardır. Bu yönde uzun süre de-

vam eden Türk hâkimiyeti bir barış sürecini başlattığından bilim, kültür ve sanat alanında dikkate değer gelişmeler meydana gelmiştir. Bugün mevcut pek çok yerleşim yeri Osmanlı Türkleri zamanında kurulmuş, buna bağlı olarak bir şehirlilik kültürü oluşmuştur. Hatta Balkanlar'da günümüzde de Türkçe bilenler "şehirli" (kasabali), Türkçe bilmeyenler "köylü" diye adlandırılmaktadır.

Balkanlar'da Türk Dili. Belgeler, Türk boylarının Balkanlar'da görüldüğü dönemden beri gerek sözlü gelenek gerekse diğer dillerdeki Türkçe kökenli kelimelerin varlığını teyit etmektedir. Özellikle yer adlarında Türkçe kökenli isimlerin yaşaması (Hun, Avar, Kuman-Kıpçak, Kuz, Bulgar, Peçenek vb. Türk boyları) Türkçe'nin Balkanlar'daki varlığını milâttan önceye kadar götürmektedir. Ancak Türkçe'nin yazılı ve sözlü olarak Balkanlar'daki varlığı esas itibariyle 1350'li yıllarda Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişiyle başlamış, XIV-XV. yüzyıllarda yapılan fetihler ve iskânların ardından Türkçe günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Rumeli Türkçesi üzerine çalışan Türkologlar, Rumeli ağzılarını Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Buna göre doğu grubu Bulgaristan'da Deliorman, Razgrad, Kızanlık, Tırgovişte, Kırçali (Ardino, Milino ile beraber), Türkiye'de Edirne, Kırklareli, Tekirdağ merkezleriyle Doğu Trakya, Yunanistan'da Batı Trakya (Gümülcine) ve Orestiada'daki yerleşim yerlerini kapsar. Batı grubu Batı Bulgaristan'da Vidin, Köstendil, Mihaylovgrad, Makedonya'da Ohri, Üsküp, Gostivar, Kumanova ve Dinler köyü; Kosova'da Priştine, Prizren, Mamuşa köyü; Arnavutluk'ta Kruja, Elbasan, Korçe gibi yerleşim yerlerini içine alır. Rumeli ağzılarının doğu ve batı gruplarını birbirinden ayıran sınır Tuna kenarındaki Lom şehrinde başlayarak doğuya doğru uzanan Vratsa, Sofya, Samakov, ardından batıya doğru uzanan Köstendil şehrinin güneyine ve Ege denizinin sahiline kadar uzanır. Batı grubu için tesbit edilen başlıca özellikler şunlardır: Kelime sonunda ı, u, ü yerine i (alti, oldi, köpri); -miş, -muş, -müş yerine -miş (kalmış, görmüş, olmuş); belirli durumlarda i yerine ı (benim, elinde, verdim, evinde); yarı ötümlü ğ / g'nin korunması (ayağı, degenek, köpeği); şimdiki zaman eki -yor yerine -y'nin kullanılması: yapayım, yapay-sın, yapay. Batı grubu için tesbit edilen özellikler doğu grubunda yer alan Edirne ve Kırklareli ağzılarında görülmez. Bu ağzıların hem Doğu ve Güney Bulgaristan, hem de Uzunköprü ve İstanbul ağzılarıyla

ortak yönleri vardır. Bulgaristan'dan İstanbul'a doğru yaklaştıkça Bulgaristan ağzılarını İstanbul Türkçesi'nden ayıran özellikler azalır. Bulgaristan ağzılarında a yerine o / u (boba / buba); e ve i yerine ö / ü (böbek, böber / büber, möme) kullanılır; s ve ş'den önceki k düşer ve ünlüyü uzatır (isik < eksik, işi < ekşi); -acak / -ecek ekinin k'si -di, -miş ve -sa eklerinden önce düşer (alacadi < alacaktı, gelecemiş < gelececekti, yapacasa < yapacaksa). Doğu ve Batı Rumeli ağzılarını birbirinden ayıran belirleyici özellikler daha çok fonetikle ilgili olup kısaca şunlardır: Kelime başı k(a) sesi batı grubunda g(a)'ya dönüşür, doğu grubunda k(a) olarak korunur. Gerek kök gerekse gövde ve eklerde ünlü uyumunun bozulması batı grubunda tek e varyantlı, doğu grubunda e / a / ä olarak üç varyantlı telaffuz edilir; son seste batı grubunda i varyantlı, doğu grubunda ı / i / u / ü dört varyantlı telaffuz edilir. Batı grubunda son seste ı / i değişmesi olur; şimdiki zaman eki -yor, yı olarak görülür; iki ünlü arasında tam ötümlü â korunur. Bunlar doğu grubunda olmayan özelliklerdir.

A) Osmanlı Dönemi. Osmanlı edebiyatında önemli birçok şairin Balkan şehirlerinde doğduğu ve buralarda yetiştiği görülür. Başta Edirne olmak üzere Gelibolu, Bosna, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selânik, Sofya, Belgrad, Prizren, Priştine gibi şehirler Türk dili ve edebiyatı alanında meşhur şahsiyetlere mekân olmuştur. Şuarâ tezkirelerinde yer alan birçok şairin bugünkü Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Macaristan topraklarında yaşadığı bilinmektedir. Meselâ Bulgaristan bölgesinden çıkan seksezi aşkın Osmanlı şairinden başlıcaları şunlardır: Şühî, Nizâmî, Gayrî, Ali Çelebi, Aşkî, Cefâyî, Riyâzî, Revnakî, Ahî, Beyânî, Fasîhî, Mestî ve Meylî, Behçetî, Rusçuklu Beyânî, Himmetî, Ferrî, Bahârî, Salâhî, Zarîfî. Günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Serez, Vardar Yenicesi, Selânik ve Girit Osmanlı döneminde çok sayıda şair yetiştirmiş önemli merkezlerdendir. Buralardan çıkan şairlerden bazıları şöylece sıralanabilir: Dimatokalı Abdülvâsi Çelebi, Halîmî, Hilmî, Râgıb, Ali, İzzet, Morali Ahmed Paşa, Râsim, Resmî, Sakızlı Fâik, Eğribozlu Sâmî, Giritli İzzet, Nevres. Bugünkü Makedonya'da Debrelî Vechî, Dramalı Ârif Mehmed, Gevgelîli Bâfi, İştîpli Akîf, Sadrî Tâlibî, Kalkandelenli Sücüdî, Fakîrî ve Tuluî gibi isimler zikredilebilir. Ayrıca Üsküp ve Manas-